

## אסד ו"ציר ההתנגדות": שותפות מתוחה במבחן

כרמית ולנסי ומיקה נפתלי | 28 בנובמבר, 2024 | גיליון 1922

בעשור האחרון ביססו איראן וחיזבאללה נוכחות צבאית בסוריה, כחלק מחזונם המשותף ליצור רצף שיעי אזורי ולשימוש במדינה זו כזירת עימות מול ישראל. עם זאת, מאז מלחמת "חרבות ברזל", נמנע נשיא סוריה, בשאר אל-אסד, מלהתערב ישירות בעימות הרב-זרתי עם ישראל מחשש לפגיעה בשרידותו ובמעמדו. לאחרונה אף מגביל אסד את פעילות גורמי ציר ההתנגדות בשטחו – מדיניות המעמיקה את המתחים בינו לבינם ומשקפת את מחויבותו לאינטרסים הלאומיים של סוריה על פני החזון האידיאולוגי והאסטרטגי של הציר. לנוכח התגברות הפעילות ההתקפית הישראלית בסוריה, רצוי שמדינות ערביות ינצלו את המומנטום הנוכחי לצמצום התלות הסורית באיראן תוך שילוב בין פעולה צבאית ישראלית לתוכנית מדינית אזורית.

מאז 2016 העמיקו איראן וחיזבאללה את נוכחותם הצבאית בסוריה כחלק מחזונם המשותף לייצר רצף שיעי באזור ולהפוך את סוריה לזירת פעולה והשפעה נוספת. בתרחיש של עימות ישיר בין ישראל לבין גורמי ציר ההתנגדות, ובוודאי בתרחיש של עימות רב זרתי, אמורה הייתה סוריה לשמש כזירת לחימה נוספת, שיתרונה בקרבה הגיאוגרפית לישראל ובהיקפי הכוחות הפרו-איראניים שפועלים בה ומשטחה. עם זאת, מאז תחילת מלחמת "חרבות ברזל", נמנע נשיא סוריה, בשאר אל-אסד, מלהתערב ישירות במלחמה שאלהיה חברו שלל גורמי "ציר ההתנגדות". אסד, ששרד מלחמת אזרחים עקובה מדם, שטרם הסתיימה, בחר לא לסכן את מעמדו ולהקריב את מדינתו עבור החמאס, שעומו ניתק יחסים בתחילת מלחמת האזרחים. זאת, על אף שהצדדים התפייסו במהלך 2022. העדפת השיקולים הפנימיים על פני המחויבות לציר ההתנגדות עשויה להוביל את אסד להמשיך ולכרסם בחופש הפעולה של גורמי "הציר" בסוריה וכך להעמיק את המתח עימם.

ניתן להעריך, שנכונותו של אסד להיוותר מחוץ למערכה עם ישראל נתקלה מאז תחילת המלחמה בביקורת מצד חלק מחברי ה"ציר", שציפו שאסד יאפשר למצער לחיזבאללה ולמיליציות הפרו-איראניות להפעיל כוח משטח סוריה, אם לא לפעול ישירות בעצמו נגד ישראל. לאורך השנה נרשמו פעולות בודדות שיוחסו לגורמים פלסטינים ושיעים, ביניהם דיוויזיית האמאם חוסין, [מיליציה איראנית הכוללת אלפי לוחמים הפועלת בסוריה בשנים האחרונות נגד ישראל](#), אך לא נרשמה הפעלת כוח של צבא סוריה. על אף הברית האיתנה והממושכת בין הצדדים, נראה שבראית אסד, "הציר" הפך במידה רבה מ"מגן סוריה" ל"מסכן

סוריה", בפרט לנוכח העלייה החדה בתקיפות הישראליות בשטח סוריה על רקע המלחמה המתנהלת בין ישראל לחמאס ובין ישראל לחיזבאללה.

לכאורה, חיסול מנהיג חיזבאללה, חסן נסראללה, היווה מכה קשה לא רק לחיזבאללה, אלא גם לבן בריתו הסורי. אסד חב את חייו לאיראן ולחיזבאללה, שנלחמו במורדים הסורים מאז 2012 והשכילו בהמשך לרתום גם את רוסיה לסייע במערכה אווירית כשהאתגרים הצבאיים שהמשטר התמודד עימם גברו. עם זאת, בשנה האחרונה הוכח כי מחויבותו של אסד נתונה לשימור כסאו ולא בהכרח ל"ציר" - היעדרו של נסראללה מהבמה עשוי להעמיק מגמה זו. ייתכן שאין זה מקרי, שלאחר החיסול נשמעה [הצהרה צוננת מצידו של אסד](#): "אנו בטוחים שההתנגדות הלאומית הלבנונית תמשיך בדרכה למאבק וצדק מול הכיבוש, ותמשיך להיות המשענת של העם הפלסטיני במאבקו למען מטרתו הצודקת. השהיד נסראללה יישאר בזיכרון העם הסורי, בזכות נאמנותו והתייצבותו בראש ההתנגדות הלאומית הלבנונית לצד סוריה במלחמתה מול כלי הציונות, על אף הנטל הכבד שנשא." יתר על כן, ניתן להעריך כי בהיעדרו של נסראללה, שניהל מערכת יחסים קרובה וארוכת שנים עם הנשיא אסד, איראן עצמה תתקשה למצוא גורם בעל השפעה דומה על אסד ולמעשה מדובר ברכיב נוסף העשוי להרחיק בין סוריה ל"ציר". זאת ועוד, על אף היחסים שהתהדקו בין איראן לרוסיה בעקבות המלחמה באוקראינה, כן ניכר כי רוסיה מצידה תומכת בצעדיה של סוריה שמטרתם להצר את חופש הפעולה האיראני כדי לא להעמיד בסכנה את המשטר.

מגבלות שהטיל משטר אסד לאחרונה על חופש הפעולה של "ציר ההתנגדות" משקפות את המתרחש הגוברת בינו לבין איראן ושלוחיה בסוריה:

א. במהלך אוקטובר רבו דיווחים על כי אסד העביר מסרי אזהרה ל"ציר", שלפיהם פעילות משטח סוריה עלולה לגרור את סוריה למלחמה ולסכן אותו ואת המדינה. החלטה זו כבר מתורגמת לצעדים בשטח, כאשר המשטר הסורי החל להנחית פקודות וצווים צבאיים, שנועדו להטיל מגבלות על חופש הפעולה של המיליציות הפרו-איראניות ושל חיזבאללה, תחילה בדרום, באזור הסמוך לגולן, ובהמשך גם בעומק סוריה, באזורים הכפריים של דמשק וחומס. זאת, לצד הגברת הפיקוח והנוכחות של צבא סוריה באזורים שעד לא מזמן היוו קרקע פורייה לפעילות המיליציות. מדיניות זו זוכה כנראה לתמיכה ולגיבוי רוסים: רוסיה, שעמלה במשך שנים על ייצוב המשטר הסורי, הגבירה בחודשים האחרונים את פעילותה הצבאית בדרום סוריה, הקימה נקודות תצפית חדשות והחלה לקיים פטרולים אוויריים למטרת פיקוח.

ב. עוד דווח כי [מפקד דיוויזיה 4 ואחיו של הנשיא, מאהר אל אסד, אסר על פעילי המיליציות לשהות בבסיסי הדיוויזיה מחשש לתקיפות ישראליות](#). כן דווח באוקטובר כי אסד פועל באופן אקטיבי למנוע חיכוך מול ישראל בגולן ומונע מהמיליציות הפרו-איראניות לשגר כטב"מים לישראל משטחו.

ג. על רקע הסיכולים הממוקדים שביצעה ישראל בסוריה, בתחילת 2024 דווח כי גורמים איראנים האשימו אנשי צבא סורים בשיתוף פעולה עם ישראל ומסירת מידע על נוכחותם.

ד. בחודשיים האחרונים בוצעו במשטר ובצבא הסורי מספר מינויים (ככל הנראה בלחץ רוס) של גורמים שהזדהותם עם איראן ונאמנותם לה מוטלת בספק, מהלך שעשוי לצמצם את השפעתה במערכת הסורית. כך למשל, באפריל האחרון, סוהיל אל-חסן קודם לתפקיד מפקד הכוחות המיוחדים (כ"מ) הסורים במקומו של מדיר חידר, המזוהה עם איראן. חסן ידוע כנתמך בידי רוסיה ובעבר פיקד על "כוחות הנמר" (דיוויזיה 25), שהייתה אחראית למשימות מיוחדות במהלך מלחמת האזרחים.

### **המניע לשינוי - המערכה המואצת של ישראל נגד "הציר"**

לאחר סיום שלב הלחימה העצים ברצועת עזה ובעקבות הוספת השבתם של תושבי צפון ישראל המפונים לביתם ליעדי המלחמה (ספטמבר 2024), ישראל העמיקה את פעילותה ההתקפית בלבנון ובסוריה, במטרה לגרוע מיכולותיו הצבאיות של חיזבאללה וכן לשבש את מאמצי ההתעצמות והשיקום הצבאי של הארגון בלבנון. במסגרת זאת, סוריה הפכה זירת פעילות מרכזית עקב היותה ערוץ להעברות אמצעי לחימה ובסיס נוח לפעילות "הציר". המערכה הישראלית העצימה משמרת את ההרתעה מול אסד ובכך מעודדת את המשך מדיניותו המרוסנת ואת המגבלות שהחל להטיל על פעילות "הציר" בשטחו. ישראל פועלת בשלושה מאמצים מרכזיים בסוריה:

**חיסולים** - כביטוי לניצול הזדמנויות, רבו הסיכולים של גורמים האמונים על הקשר בין סוריה לחיזבאללה ו"הציר". כך לדוגמא, באוקטובר חוסל מוחמד ג'עפר קציר ("אל-חאג' פאדי"), מפקד יחידה 4400 האחראית על העברת אמל"ח מסוריה ללבנון, שהיה מקורב למשטר אסד. בתחילת אוקטובר חוסל ד"ר אל-פיקאר חנאוי, מפקד 'דיביזיית האמאם חוסיין' שהעתיקה את מרכז הכובד שלה ללבנון בתחילת המלחמה, ופעלה בתיאום הדוק עם יחידות חזית הדרום בחיזבאללה. הארגון נטל חלק פעיל בלחימה מול ישראל ופעל משטח לבנון, סוריה ועיראק, כולל ירי ושיגור נ"ט, כטב"מים וירקטות לעבר יישובי הצפון. הארגון היה אחראי גם לאחת מהפעילויות משטח סוריה בתחילת המלחמה, אשר במסגרתה שוגר כטב"ם נפץ שפגע סמוך לבית ספר באילת. בנוסף, חוסל מחמד שאהין, אחראי על מטה המודיעין של חיזבאללה בסוריה, שהיה אחראי על קשרי המודיעין עם המשטר הסורי.

**שיבושים בנתיבי העברות נשק** - [ב-25 באוקטובר הפציץ חיל האוויר הישראלי יעד חיזבאללה סמוך לכביש בירות-דמשק](#), מצידו הלבנוני של מעבר הגבול הרשמי בין המדינות (ג'ידת יאבוס-אל-מצנע). הציר הראשי יצא מכלל שימוש לאחר שמכתש נפער במרכזו. ישראל האשימה את חיזבאללה בניצול המעבר הרשמי להעברת אמל"ח ואישים. גם במהלך נובמבר נרשמו מספר תקיפות שיוחסו לצה"ל במעברי גבול לא רשמיים בין סוריה ללבנון, כחלק ממערכה שנועדה לפגוע במקטעי דרך שונים במטרה לבלום את הברחות אמצעי הלחימה

שמבצע חיזבאללה מסוריה ללבנון. הפגיעה במעברי הגבול מסבה גם נזק כלכלי לארגון, שכן דרכם מוברים סמים ואמל"ח המניבים רווחים.

**פעילות ישראלית בגבול - דווח כי ישראל החלה לבנות ביצורים לאורך הגבול עם סוריה בפרימטר המפורז,** תוך הפרה של הסכם הפרדת הכוחות מתום מלחמת יום הכיפורים. העבודות, מאז סוף ספטמבר, כוללות סלילת כביש לאורך קו התפר לאורך "קו אלפא" - הגבול בין רמת הגולן לסוריה. כך, נראה כי ישראל בונה גדר, שייתכן שהיא מכילה סנסורים הנועדים למנוע אפשרות של פלישה קרקעית.

**פגיעה בנוכחות ובפעילות "הצירית" בסוריה -** המאמץ לשבש את ההתבססות האיראנית בסוריה מתנהל בעשור האחרון במסגרת המערכה שבין המלחמות (המב"ם), ברם מספר התקיפות עלה בשנה האחרונה. נכון לחודש אוקטובר, ישראל תקפה מעל 60 פעמים מתחילת 2024, **לעומת כ-40 תקיפות במהלך 2023.** אחת הפעולות הבולטות שנעשו בהקשר זה הייתה **הפשיטה על אתר ייצור טילים בעיירה מציאף באמצעות כניסה קרקעית של יחידת שלדג בספטמבר 2024.** עיקר התקיפה התמקד במתקן המחקר והתעשייה הצבאיים הסוריים המכונה CERS (השם הסורי הרשמי הוא "המרכז למחקרים מדעיים"), וספציפית במפעל תת-קרקעי לטילים מדויקים שנבנה על ידי איראן עבור חיזבאללה. מדובר במבצע מורכב, שחרג מדפוס התקיפות האוויריות השגרתי בסוריה. דווח כי ישראל תכננה להוציא את המבצע לפועל בעבר אך הביצוע נדחה עקב הסיכון הכרוך בו, ולכן ניתן להסיק שמימושו שיקף שינוי במערכת השיקולים ונכונות גוברת ליטול סיכונים.

בנוסף, בחודשים האחרונים ובעיקר על רקע חילופי המהלומות בין ישראל לאיראן, החל צה"ל לתקוף גדודי מכ"ם ואתרי ל"א בדרום סוריה. תקיפות אלו נועדו לאפשר לחיל האוויר הישראלי מרחב תמרון נגד יעדי הציר וכן היערכות לתקיפה איראנית נוספת. כך למשל, בנובמבר, חיל האוויר תקף בצפון מערב סוריה באזור חלב-אידליב, ועל פי דיווחים לא נזקק כבעבר למרחב האווירי הירדני, אלא טס בשמי החוראן, ומחוזות דרעא-סוידא בדרום סוריה. כן דווח שהאזור נטול מערכות הגנ"א סוריות **אחרי שישראל השמידה חמישה מתקני מכ"ם ערב התקיפה באיראן ב-26 באוקטובר.** מוערך שהתקיפה בקומפלוקס התעשייה הצבאית של אל-ספירה, מדרום לחלב, כוונה למפקדות השייכות לכוח רד'ואן של חיזבאללה ולמתקנים של יחידת הלוגיסטיקה האיראנית, האמונה על העברות אמל"ח מסוריה ללבנון.

## משמעויות

שיקול השרידות שמניע את אסד ומונע ממנו להצטרף למלחמה הרב זירתית נגד ישראל צפוי לעצב את מדיניותו העתידית הן כלפי ישראל והן כלפי איראן. חיסול צמרת חיזבאללה והגברת הפעולות ההתקפיות של צה"ל בסוריה ממחישים לאסד את הנכונות הישראלית ליטול סיכונים ולשנות את המאזן הביטחוני ששרר בזירה הצפונית ערב המלחמה. התפתחויות אלו הובילו את אסד להבנה, שסוריה אינה יכולה להמשיך ולשמש מגרש משחקים עבור "הציר" כבעשור

האחרון, וכי עליו להגביל את חופש הפעולה של איראן וחזבאללה בשטח מדינתו - גם אם זמנית - כדי להימנע מסיכון מעמדו, אנשיו ונכסיו.

ברקע המתיחות בין סוריה ל"ציר", בשנים האחרונות חל תהליך נורמליזציה ערבית עם סוריה. לאחר עשור של ניתוק יחסים, רוב מדינות האזור הסוניות חידשו את היחסים הדיפלומטיים עם אסד. שיא התהליך היה בהשבת סוריה לליגה הערבית ב-2023. בשלב זה, נרמול היחסים הוא בעיקר סימבולי (פתיחת שגרירויות) ללא השפעה מעשית בשטח וללא תמורות מצידו של אסד בקשר לסוגיות המטרידות את המדינות הסוניות (נוכחות איראנית, פליטים וסחר בקפטגון). יוצאת דופן בהקשר זה, היא [איחוד האמירויות שהעצימה את פעילותה האזרחית-כלכלית בסוריה בשנים האחרונות, בין היתר במטרה לצמצם את התלות הסורית באיראן](#). אפשר שהריסון הסורי אכן מעיד על מדיניות מכוונת של אסד להתרחק מ"ציר ההתנגדות" ולאותת למדינות הסוניות וגם לישראל על שינוי דרך. עם זאת, כדאי להתייחס במידת ספקנות לגילויי הריסון, שכן אסד הוא אופורטוניסט שדואג לכיסאו, כך שייתכן שמדובר בשינוי טקטי וזמני - שיהיה בתוקף עד יעבור זעם. כשתסתיים המלחמה בין ישראל לגורמי "הציר" והאיום הפוטנציאלי למעמדו של אסד יוסר, הוא עלול לשוב ולאפשר מחדש פעילות נרחבת של "ציר ההתנגדות" בסוריה וממנה.

סייג נוסף לשינוי בעמדה הסורית הוא עומק הנוכחות האיראנית בסוריה. בשנים האחרונות, איראן התבססה בסוריה לא רק צבאית אלא גם בניהול החיים האזרחיים והתרבותיים - הקמת מוסדות חינוך, סיוע הומניטארי, שיקום תשתיות והקמת מרכזי דת שיעים - בהיקף שיקשה על ההתנתקות ממנה. איראן מייחסת חשיבות אסטרטגית מיוחדת לסוריה וככל הנראה תשקיע מאמצים רבים בניסיון למנוע מאסד להתקרב לציר הסוני. אפשר ששורת הביקורים התכופים של בכירים איראניים בסוריה במהלך נובמבר, ביניהם שר החוץ, יו"ר הפרלמנט, יועצו של המנהיג העליון ושר ההגנה האיראנים, מעידים על אודות ניסיון לצמצם מתחים בין הצדדים.

ועדיין, קיים פוטנציאל למרחב הזדמנויות חדש. המגבלות שמשית אסד על "הציר" עשויות להשתלב היטב עם מאמצי הצבאיים של ישראל בעשור האחרון וביתר שאת מאז ספטמבר 2024 (מבצע "חיצו הצפון" נגד חיזבאללה בלבנון) למגר באופן אפקטיבי יותר את נוכחות "הציר" בסוריה. במישור המדיני, אפשר שהמדינות הסוניות, שהחליטו לנרמל יחסיהן עם משטר אסד, ינצלו את המומנטום הנוכחי להעצמת הלחץ עליו להגביר את צעדיו נגד "הציר". איחוד האמירויות, עשויה להתגלות כשחקן מפתח בניסיון לשחרר את סוריה מהלפיתה האיראנית. אם אסד לא יאמץ שינוי גישה וימשיך לתמוך ב"ציר", נכון יהיה שישראל תחדש את האיומים ואף תגביר את הלחץ הצבאי על משטרו. כך ניתן יהיה לכרוך את המאמץ הצבאי הישראלי במעשה מדיני בהובלת המדינות הסוניות ואולי אף בתמיכה רוסית, כדי לקבע הישג אסטרטגי ארוך טווח להחלשת איראן ושלוחיה במרחב.

---

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט